

О.М. Кошик, ст. наук, співр., канд. екон. наук,

ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України, м. Київ

Н.І. Легінькова, доц., канд. екон. наук,

Державна льотна академія України, м. Кіровоград

І.В. Фабрика, асист.,

Кіровоградський національний технічний університет

Приватизація в Україні: ідеологія, реалізація, проблеми

У статті проаналізовані передумови, ідеологічні засади та хід приватизації в Україні. Виявлені основні проблеми, пов'язані з приватизаційним процесом та запропоновані деякі заходи по їх вирішенню.

приватизація, модель приватизації, етапи приватизації, державна власність, ринкова інфраструктура

Вступ. Приватизація як глобальний світовий процес, який охопив десятки країн капіталістичного світу, передусім, розвинених, почав активно розвиватися в 70–ті роки минулого століття.

Він був реакцією на масштабне «одержавлення» національних економік в попередні десятиліття. Ідеологічним фундаментом одержавлення як власності, так і економічного регулювання, було домінування в цей період кейнсіанських теорій.

Проте вже з початку 70-х років проявилися значні негативні наслідки цього процесу, який призвів до надмірного зростання державних видатків. Розширення державного сектору економіки та надто активне втручання держави в господарчі процеси негативно вплинуло на темпи економічного зростання, призвело до надмірного зростання бюрократії, погіршення підприємницького клімату тощо.

Постановка задачі дослідження. Механізм державної власності об'єктивно знизив ефективність дії ринкових стимулів, і країни стикнулися з необхідністю надання занадто великої фінансової підтримки націоналізованим компаніям в базових виробничих галузях.

Факт, що масштабний державний сектор є головною причиною помітного зниження ефективності національних економік, стає загальноновизнаним. Це змусило уряди розвинених країн, починаючи з 1970-х років, різко змінити цільові установки економічної політики.

В ідеологічному та концептуальному плані це дало поштовх для посилення ліберальних уявлень у суспільстві. Представники ліберальної школи у визначенні ролі та місця державної власності в сучасній економіці починають активно протистояти марксистським та неомарксистським теоріям, автори яких у посиленні ролі соціальних послуг на формування людського фактора та якості життя населення бачили об'єктивні підстави для зростання економічної ролі держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зокрема, досить значну увагу цій ідеологічній боротьбі приділяв класик «екстремального лібералізму» Л. Мізес [2].

Дж. Е. Стігліц, мабуть, наразі найбільш відомий у світі фахівець з питань

характер, оскільки обумовлюється різницею в системі стимулів, як організаційних, так й індивідуальних [3].

Головна відмінність між державними та приватними підприємствами, на його думку, полягає у загрозі банкрутства, з якою стикаються приватні фірми, на відміну від державних підприємств, яких у скрутний час завжди виручить державна субсидія. «Ймовірність банкрутства відіграє важливу роль, – підкреслював Дж. Е. Стігліц, – вона обмежує масштаби збитків, яких некомпетентний менеджер може завдати приватному підприємству, і вона є природним механізмом заміни неефективних керівних кадрів».

Друга відмінність між державними та приватними підприємствами полягає, за його висновками, у відсутності конкуренції для перших. Важливу роль відіграє також менш ефективна система індивідуальних стимулів, яка обумовлена тим, що заробітна плата менеджерів державних підприємств «рідко буває настільки прив'язана до прибутків, як оклади менеджерів великих приватних компаній».

Економічна теорія і практика почали відводити приватному сектору роль головного фактора, що забезпечує динамізм і ефективність економічного розвитку країн. Рациональною моделлю почав визнаватися тип національної економіки, де забезпечуються максимальний простір для розвитку приватного капіталу і максимальна лібералізація умов його функціонування.

1970-80-ті роки для розвинених країн відмічені реалізацією масових програм приватизації державних об'єктів. Першою почала і найбільш послідовно завершила цей процес Великобританія. Програми приватизації в період здійснення так званої політики «рейганоміки» були започатковані навіть в США, де рівень державної власності та державного втручання в економіку був і без того незначним.

Масштабні приватизаційні проекти були здійснені у Франції (де це було особливо актуально внаслідок проведення соціалістами націоналізації після приходу до влади президента Ф. Міттерана, яка мала вкрай негативні наслідки для економіки), Італії, Німеччині, Греції, Португалії, Чилі, Ізраїлі тощо.

В результаті приватизації в розвинених країнах були кардинально зменшені масштаби державного сектора і обсяг економічних функцій держави.

Незважаючи на значні коливання питомої ваги, недержавна власність в європейських країнах зараз абсолютно домінує. Ще більшою мірою це характерно для США.

В постсоціалістичних країнах Європи приватизація здійснювалася на тих же ідеологічних засадах, що й в країнах з розвинутою ринковою економікою. Особливістю більшості з цих країн них було те, що ринкова трансформація в багатьох з них почалася ще у 50-х (Югославія), 60-х (Угорщина), та 70 –х (Польща) роках. Ніде в них, за винятком Румунії та Албанії, не було такого рівня одержавлення економіки, як в країнах – колишніх республіках СРСР. Навіть в НДР, з її жорстокою системою народногосподарського планування, існував досить значний приватний сектор в торгівлі, виробництві харчових продуктів, сфері послуг.

Населення мало можливість оцінити більш високу ефективність роботи приватного сектора в цих галузях, тому в основній масі не мало значних упереджень перед приватною формою власності. До того ж, історичні умови проведення приватизації дозволяли (як і в країнах Прибалтики) таку форму приватизації, як реституція, повернення націоналізованого майна колишнім власником, що було неприйнятно для України.

Все це зумовило досить значну підтримку населенням проведенням приватизації, хоча, звичайно, кількість незадоволених теж була великою.

Мета статті. Дослідити передумови, ідеологічні засади та хід приватизації в Україні. Виявити основні проблеми, пов'язані з приватизаційним процесом та запропонувати заходи по їх вирішенню.

Основні матеріали дослідження. Перед початком легальної (не спонтанної) приватизації державна власність тотально домінувала в українській економіці.

Вкрай негативний вплив на проведення процесу приватизації мала організаційна структура виробництва, зокрема, в ключовій галузі народного господарства – промисловості.

Рівень концентрації промислового виробництва в Україні був надвеликим. В середньому на кожне підприємство в СРСР в кінці 80-х років приходилося виробленої продукції в чотири рази більше, чим в США. При цьому в УРСР рівень концентрації промислового виробництва (по кількості зайнятих) був у 1988 р. вище, чим в цілому по СРСР, у 1,2 рази. На підприємства з кількістю зайнятих більше 1000 осіб, яка складала 20,3% загальної кількості підприємств, приходилося 77,8% товарної продукції, 77,% чисельності всього промислово – виробничого персоналу, 83,6% середньорічної вартості основних фондів, 87,6% споживання електроенергії. Особливо великі підприємства (більше 10000 осіб), охоплюючи лише 1,3% всієї кількості підприємств, зосереджували 22% виробництва товарної продукції, 25,9% чисельності персоналу, 33,9% основних фондів [4].

Звичайно, приватизація підприємств з низькою концентрацією виробництва могла бути здійснена швидше і з меншими зусиллями.

В початковий період переходу до ринкової економіки для здійснення приватизації було неможливо використати найбільш простий її механізм, який широко використовується в країнах з розвиненими ринковим відносинами – продаж акцій державних компаній на фондовому ринку, якого просто ще не було.

Коли розпочинався процес приватизації, серед фахівців досить поширеною була думка, що йому повинно передувати створення необхідної ринкової інфраструктури, в тому числі розгалуженої системи інститутів ринку цінних паперів. Але практичні спроби зробити кроки в цьому напрямі успіху не мали й не могли мати – для цього не було потрібного фундаменту у вигляді відповідних форм власності.

Згодом надзвичайно тяжкі проблеми та наслідки, які виникли при проведенні приватизації, дуже часто пов'язувалися саме з тим, що вона здійснювалася занадто високими темпами та до створення відповідної інфраструктури. Причому цієї точки зору дотримувалася не тільки переважна більшість фахівців у країнах колишнього СРСР, але й багато провідних західних спеціалістів, в тому числі відомий економіст і політолог, мабуть, найкрупніший західний експерт з питань соціалістичної та постсоціалістичної економіки Маршал Голдман [7].

Проте не викликає сумніву, що низькі темпи приватизації означали б збереження на невизначено тривалий термін тотально переважаючого (до того ж в період своєї кризи, розпаду) державного сектора. Причому позбавленого внаслідок горбачовських реформ внутрішньо властивих йому директивно-розпорядницьких методів централізованого управління та відповідних імпульсів розвитку.

Внаслідок горбачовської лібералізації державного сектора, після прийняття законів про підприємство та кооперацію, фактично розпочалася так звана спонтанна приватизація. До речі, це явище було притаманне всім постсоціалістичним країнам, які починали ринкові перетворення до легальної приватизації, яка була б врегульована відповідним законодавством.

Вищий менеджмент державних підприємств фактично був штучно поставлений в особливі відносини власності по відношенню до державного майна («приватизація управління»), але без будь-якої реальної майнової відповідальності за результати

діяльності та використання майна підприємств.

Це стало об'єктивним фактором «перекачування» державних коштів та майна або в особисту власність менеджерів підприємств, або в належні їм різного роду посередницькі «кооперативи», які за своєю економічною суттю були, власне кажучи, зовсім не кооперативами в класичному розумінні цього терміну, а приватними підприємствами. Пізніше в цей процес включилися інші посередники – товариства з обмеженою відповідальністю, приватні підприємства тощо. Значною мірою саме з цими нелегітимними або напівлегітимними процесами було пов'язане колосальне зростання тіньової економіки, яка в принципі несумісна з прозорістю та реальною конкуренцією, чітко визначеними механізмами функціонування приватної власності, на яких базується також ефективний фондовий ринок.

Повноцінні ринкові інститути, ринкова інфраструктура, в тому числі повноцінна інфраструктура фондового ринку, просто не могли сформуватися в таких умовах. Тому перехід до організованої, легальної фази приватизації був необхідним.

Шлях повільної приватизації під сильним контролем з боку держави, подібний до китайського варіанту приватизації (який з чисто теоретичної точки зору виглядає більш прийнятним), був неможливим, оскільки самі державні інститути в Україні тільки створювалися.

У цілому ж умови України були надмірно специфічними порівняно з іншими постсоціалістичними країнами.

При тій ключовій ролі, яку скрізь відігравала держава в процесі реформ, Україна на початку 90-х не мала не тільки повністю сформованих державних інститутів, але й історично близького досвіду державного будівництва (на відміну від країн Прибалтики), або успадкованої від СРСР сформованої державної машини Росії. Україна на початку ринкових перетворень просто не мала суб'єкта, який міг би здійснити повільну, ретельно підготовлену та чітко керовану приватизацію, а саме – повністю сформованої та ефективної державної машини.

Приватизація в Україні здійснювалася переважно в закритих, неконкурентних формах. «Закрита», так звана «інсайдерська» приватизація, призвела до домінування закритих акціонерних товариств, що й досі відчутно блокує залучення сторонніх інвестицій шляхом продажу акцій корпорацій. За даними ДКЦПФР, наприкінці 2010 р. кількість відкритих акціонерних товариств складала 9,18 тис., а закритих — 19,44 тис.

Інший наслідок обраних форм здійснення масової сертифікатної приватизації – розпорошення власності серед дрібних акціонерів, яких у 2000 році налічувалося приблизно 19 млн. чоловік, а зараз – близько 15 млн. чоловік. При цьому міноритарні акціонери фактично «відсічені» не тільки від формально належної їм власності, але й від операцій на фондовому ринку, що, звичайно, створює критичну масу незадоволених соціальними результатами приватизації.

В ході дискусії, яка передувала початку процесу приватизації, було висунуто декілька альтернативних моделей здійснення приватизації. А саме:

- проведення лише малої приватизації при збереженні великих та середніх підприємств в державній власності. Він відстоювався представниками радикальних лівих сил. Такий варіант приватизації, зокрема, не створював жодних умов для формування повноцінного фондового ринку. З урахуванням того, що українська економіка мала найвищий рівень концентрації та централізації виробництва в світі, левова частина державної власності взагалі б не була б приватизована;

- варіант надшвидкої (протягом року) масової приватизації методом розподілу майна. Передбачалося розділити держмайна за заявками громадян (кожний громадянин мав би право на одну заявку, кількість власників об'єкту визначалася б кількістю поданих заявок). Цей варіант був розроблений членами Комісії Верховної Ради з

питань економічної реформи і управління народним господарством під керівництвом В. Пилипчука. Формально такий підхід забезпечив би швидке формування великого приватного сектору у економіці та повноцінного ринку цінних паперів. Тим більше, що він передбачав масову інформатизацію приватизаційного процесу, що б у майбутньому створило необхідну інформаційну базу для функціонування інститутів фондового ринку. Але він був абсолютно нереалістичним з точки зору технології здійснення. Достатньо уявити собі складності з доведенням до учасників приватизації інформації про величезний масив об'єктів приватизації, а тим більше про хоча б про їх мінімальні якісні характеристики, щоб зрозуміти, чому він не розглядався як реальний шлях організації приватизаційного процесу;

- третій варіант був зорієнтований на переважно грошову приватизацію при основній ролі національного капіталу, наданні найширших пільг трудовим колективам та менеджменту підприємств. Він орієнтував на надповільну приватизацію – «критична маса» недержавних підприємств повинна біла сформуватися приблизно через 20 років після початку процесу. Варіант був розроблений під керівництвом тодішнього міністра в справах власності і приватизації В. Сальникова. Він передбачав платні форми приватизації державної власності виключно національним капіталом при його мізерних обсягах, а також не вирішував політичної задачі прискорення приватизації, в тому числі як умови швидкого формування фондового ринку. Надання вкрай значних пільг робітникам та менеджменту підприємств мало створити основу для закріплення інсайдерської форми власності;

- четвертий з основних висунутих підходів до приватизації, мав основою використання так званої «оренди з викупом» у якості абсолютно переважаючого способу приватизації. Наслідком його здійснення було би повне домінування неконкурентних, непрозорих схем приватизації і перетворення трудового колективу (звісно, в першу чергу вищих менеджерів підприємств, директорату) в її основного суб'єкта. Тобто, це був у чистому вигляді варіант формування інсайдерського капіталізму, легалізації тих перетворень, які відбулися в період спонтанної приватизації. Тому основним результатом реалізації цього шляху приватизації було б тотальне поширення інсайдерської власності, яке б надзвичайно ускладнило і уповільнило процеси її вторинного перерозподілу, серйозно перешкоджало би формуванню навіть основ фондового ринку. Головним прибічником суцільної «орендизації» був колишній народний депутат О. Барабаш;

- п'ятий варіант був прийнятий та покладений в основу законодавчо – нормативних приватизаційних актів. Він був заснований переважно на використанні механізмів сертифікатної приватизації. Керівник розробки цього проекту – тодішній віце-прем'єр уряду В. Лановий.

При цьому варіанті передбачалися дуже обмежені пільги для робітників підприємств, які мали переважне право на викуп об'єктів по номінальних цінах, розстрочку платежів і таке інше [1].

Вибір ваучерної (сертифікатної) приватизації в Україні багато в чому базувався на досвіді Чехословаччини, яка спочатку орієнтувалася на варіант переважно грошової приватизації, але швидко відмовилася від нього через такі причини:

- відсутність достатнього національного капіталу при неготовності суспільства до домінування іноземного капіталу в процесі приватизації. Цей фактор був дуже характерний і для України: на початку 90-х років фактично існував консенсус влади та основної маси населення відносно того, що основна частка державної власності повинна приватизуватися українськими громадянами);

- нерозвиненість ринкової інфраструктури, зокрема, фактична відсутність фондового ринку. Всі ці фактори були характерні і для України і зумовили вибір саме

ваучерної (сертифікатної) форми масової приватизації.

Гостра критика наслідків сертифікатної (ваучерної) приватизації, безумовно, мала вагомий підстави. Практично до кінця 90-х років чисельні дослідження не могли виявити її позитивний вплив на темпи збільшення виробництва, підвищення його ефективності, покращення фінансових результатів роботи тощо.

З соціальної точки зору, громадяни України не могли не розглядати її проведення як величезний обман. Замість стрімкої вартості сертифікатів їх і без того незначна вартість впала в рази, надії на отримання дивідендів, за поодинокими випадками, не виправдали себе, іменний характер сертифікатів не завадив їх масової скупці за безцінь з наступним використанням в інсайдерській приватизації. Проте навряд чи ці вади процесу масової приватизації можна пов'язувати з її ваучерною (сертифікатною) формою.

Слід констатувати, що все ж таки перемогли закриті непрозорі неконкурентні форми приватизації, що значно знизило її ефективність.

Переваги для формування інсайдерського капіталу в дійсності були визначені всім ходом розвитку радянської економіки в пізньосоціалістичний період (конституювання трудових колективів в особливий суб'єкт економічних відносин, спонтанна приватизація, «приватизація управління» вищим менеджментом підприємств і т. ін.), і обрання іншої форми масової приватизації навряд чи могло завадити їх домінуванню. До того ж, фактично не була запропонована альтернативна модель приватизації, яку б можна було реалізувати, за виключенням суцільної «орендизації», що мало би ще гірші економічні наслідки, а основна маса населення була би виключена навіть з формальної участі в приватизації.

З початку процесу приватизації на 1 квітня 2011р. було приватизовано 126244 об'єктів, з яких більше ніж три чверті (97586 об'єктів) належали до комунальної форми власності (табл. 1), інші (28658 об'єкти) – до державної [5].

Процес приватизації досить чітко поділяється на окремі етапи, що мають значну специфіку.

Перший етап. 1992 – 1999 р.р. - початок приватизації; проведення та завершення масової малої приватизації у 1996 р; проведення приватизації з використанням приватизаційних цінних паперів – майнових сертифікатів, які в 1992 – 1994 р.р. існували в вигляді депозитних рахунків, домінування в цей період оренди з викупом; 1995 - 1999 р.р. – проведення та завершення масової приватизації з використанням приватизаційних сертифікатів у вигляді цінних паперів.

Саме наприкінці цього етапу у 1999 р. ФДМУ вперше оприлюднив дані репрезентативних досліджень, які показали позитивний зв'язок між приватизацією, її глибиною, та фінансово-економічними показниками ефективності діяльності підприємств. Згідно з його результатами, за всіма статтями балансу середні показники приватизованих підприємств були кращі, ніж державних, причому за деякими показниками – значно [6].

Другий етап. 2000 – 2004 р.р. можна охарактеризувати як період інтенсивної приватизації, зокрема, найбільших та стратегічних об'єктів шляхом індивідуальної приватизації, а також початку кризи приватизації, який знайшов відображення в неприйнятті програми приватизації після 2002 року.

Третій етап. 2005 – 2010 р.р. – це період посилення кризи приватизаційного процесу, що призвело до її гальмування та зменшення надходжень від приватизації в бюджет. Значне зменшення надходжень в 2008 – 2010 р.р. значною мірою було зумовлене впливом фінансово-економічної кризи.

Таблиця 1 - Динаміка надходжень до Державного бюджету України коштів від приватизації державного майна за 1992 – 2010 роки, млн. грн.

	Планові надходження	Фактичні надходження
1992	-	0,01
1993	-	0,08
1994	-	14,8
1995	-	17,9
1996	-	35,5
1997	500	78,1
1998	1040	360,8
1999	800	694,6
2000	2575	2075,5
2001	5697,4	2132
2002	5585,04	576,1
2003	2117,3	2173,3
2004	5180,3	9501,5
2005	10247,9	20710,0
2006	2121,5	574,8
2007	10587,7	2446,8
2008	607,5	482,7
2009	8501,2	807,7
2010	6350,0	1100

Джерело: за даними Державних бюджетів ФДМУ, звітів ФДМУ за відповідні роки.

Від приватизації державного майна у січні-березні 2011 р. надійшло до державного бюджету 1094,4 млн. грн., тобто сума, яка майже дорівнює надходженням за весь 2010 р. А, за даними Мінфіну, надходження від приватизації в січні-квітні п.р. сягнули 5626 млн. грн. внаслідок отримання в квітні коштів від приватизації «Укртелекому». Це свідчить про початок нового етапу прискореної приватизації. Проте говорити про подолання кризи приватизації зарано, оскільки досі не вирішено багато ключових питань законодавчого врегулювання цього процесу. Важливою причиною кризи приватизації в Україні є значне скорочення підтримки населенням розвитку приватного підприємництва і, особливо, приватизації великих підприємств, про що свідчать дані табл. 2 та 3.

Пояснити таку динаміку можна вкрай негативними соціальними наслідками приватизації. Але, незважаючи на всі складнощі процесу приватизації, він призвів до домінування недержавного сектору економіки.

Таблиця 2 - Динаміка ставлення до розвитку приватного підприємництва в Україні, %

	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008
Зовсім не схвалюю	4,9	15,3	13,1	13,6	9,3	12,2	10,6	7,8	7,3
Скоріше	9,7	15,6	14,2	13,3	13	10,6	12,7	11,9	12,2

не схвалюю									
Важко сказати	31,3	25	26,6	27,6	25	28,7	29,5	22,2	23,9
Скоріше схвалюю	24,1	21,4	22,4	21,2	25,1	33	34	36	34,3
Цілком схвалюю	28,6	22,2	23,7	24,1	26,7	15,2	13,2	18,4	19,5
Не відповіли	1,5	0,5	0	0,3	0,8	0,3	0,1	3,7	0,8

Джерело: Українське суспільство: соціологічний моніторинг 1994 – 2008 /К.: Інститут соціології НАН України.

В Програмі економічних реформ на 2010 – 2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», яка була розроблена Комітетом з економічних реформ при Президентові України (надалі – Програма економічних реформ Президента), передбачено до кінця 2014 р. «завершення приватизації як масштабного соціально-економічного проекту трансформації державної власності» [8].

Таблиця 3 - Як Ви ставитесь до передачі у приватну власність крупних підприємств?, %

	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008
Скоріше негативно	31,6	38,4	45,5	54	51,4	55,1	56,1	67,2	64,1
Важко сказати негативно чи позитивно	41,8	34,2	31,7	28	30	26,3	26,3	21,8	21,4
Скоріше позитивно	25,1	24,7	22,8	17,5	17,8	18,3	17,5	10,6	13,9
Не відповіли	1,4	2,7	0	0,5	0,8	0,2	0,1	0,4	0,6

Джерело: Українське суспільство: соціологічний моніторинг 1994 – 2008 /К.: Інститут соціології НАН України.

Необхідною умовою вирішення цієї задачі є *створення відповідного законодавчого підґрунтя*. Зокрема, в вищевказаній програмі передбачалось до кінця 2010 р. прийняти Закон України «Про Фонд державного майна України». Проте діяльність ФДМУ й досі регулюється Конституцією і законами України, указами Президента України, актами Кабінету Міністрів України, а також Тимчасовим положенням про Фонд державного майна України, затвердженим Постановою Верховної Ради України від 07.07.1992 № 2558-ХІІ (зі змінами), Закон про ФДМУ досі не прийнятий.

Не визначений законодавчо статус ФДМУ не може не перешкоджати його ефективній роботі, призводить до відсутності чіткої регламентації його прав та обов'язків, взаємовідносин з іншими органами влади. Зокрема, вкрай актуальним є розмежування повноважень між ФДМУ та нещодавно створеним на базі Міністерства промислової політики Державним Агентством України з управління державними корпоративними правами та державним майном.

Досі не прийнята також нова Державна програма приватизації. Між тим, особливістю української приватизації була ключова роль, яку відігравали Державні програми приватизації для визначення концептуальних засад та методичних підходів для її здійснення на різних етапах. Вона з 1997 р. приймалася законом, відповідно з

яким вносилися зміни до інших законів, які стосувалися реформування відносин власності. Тому багаторічне блокування її прийняття не дозволило ефективно оновлювати приватизаційне законодавство відповідно зі зміною умов проведення приватизації.

Останній раз Державна програма приватизації на 2000 – 2002 р.р. приймалася в 2000 р., вона досі діє (зі змінами), хоча умови здійснення приватизації кардинально змінилися.

Такий законодавчий вакуум є однією з основних причин гальмування легальної приватизації та поширення практики відчуження державного майна поза приватизаційними процедурами та без використання фондових інструментів (перш за все, шляхом його придбання через процедури податкової застави, фіктивного банкрутства тощо).

Прискорення прийняття закону про Фонд державного майна та закону про Державну програму приватизації на 2011 р. (або на 2011 – 2014 р.р.) є необхідною умовою успішності завершального етапу приватизації в Україні.

В Програмі економічних реформ Президента особливо підкреслюється неефективність передприватизаційної підготовки об'єктів, ключовим елементом якої є їх реструктуризація.

Тому доцільна розробка комплексу заходів, скерованих на збільшення фінансових джерел здійснення реструктуризації підприємств; на посилення впливу державних органів на прискорення та підвищення ефективності реструктуризаційних процесів.

Доцільно також розглянути питання про створення спеціального бюджетного Фонду реструктуризації державних підприємств. В цьому фонді повинна акумулюватися частина бюджетних доходів від приватизації, дивідендів, орендної плати від державної власності та інших джерел з подальшим направленням коштів фонду для здешевлення комерційних кредитів, які залучаються підприємствами для фінансування реструктуризації.

Висновки. Одним з ключових факторів, які не дозволяють в повній мірі реалізуватися потенціалу приватизованих підприємств та новостворених приватних підприємств, є неефективна державна регуляторна політика.

Україна не просто відстає від розвинених та абсолютної більшості постсоціалістичних та пострадянських країн в плані створення сприятливих умов для ведення приватного бізнесу, вона в даному відношенні є одним з світових аутсайдерів. І ситуація має тенденцію до погіршення.

Зокрема, країна знаходиться на одному з останніх місць в світі з умов оподаткування, реєстрації прав власності, отриманню дозволів на будівництво, захисту інвесторів, по умовам здійснення зовнішньоекономічної діяльності тощо. І ситуація має тенденцію до погіршення.

Так, відповідно до найбільш авторитетного рейтингу Світового Банку «Doing Business 2011» (легкість ведення бізнесу), в 2010 р. Україна займала 145-у позицію серед 183 країн світу, в той час як у 2009 р. – 142, тобто за рік втратила 3 позиції. При цьому за показником сприятливості умов оподаткування вона мала один з найгірших в світі результатів – 181 місце [9].

Репрезентативне соціологічне дослідження, проведене у 2009 р. Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC) серед приватних підприємств України показало, що

вони оцінюють втрати прибутку внаслідок неадекватної регуляторної політики держави в середньому на рівні 20%.¹

Тому дерегуляція умов здійснення приватної підприємницької діяльності є однією з ключових умов покращення результатів приватизації на її завершальному етапі.

Досвід постсоціалістичних країн свідчить, що участь в приватизації іноземних інвесторів значно пришвидшує її і сприяє підвищенню ефективності приватизаційних процесів. Для України це особливо актуально в післякризових умовах, коли вітчизняні капіталовкладення відновлюються досить повільно, внутрішні ресурси для здійснення приватизації досить обмежені. З метою активізації участі іноземних інвесторів в приватизації об'єктів державної власності в Україні доцільно забезпечити:

- покращення інвестиційного клімату шляхом максимального спрощення дозвільних процедур для іноземних інвесторів, забезпечення вільного входження інвестицій в Україну, дерегуляції підприємницької діяльності, зменшення адміністративного та податкового тиску на іноземних інвесторів;

- створення вільних економічних зон з використанням сучасного світового досвіду забезпечення їх ефективного функціонування та врахуванням негативного досвіду запровадження ВЕЗ в Україні у попередні роки.

Велике значення має оптимізація списку підприємств, які не підлягають приватизації.

Серед інших напрямків підвищення ефективності приватизаційного процесу в Україні, які постійно проголошуються з його початку, але й постійно порушуються, наступні:

- забезпечення максимальної прозорості процесу приватизації та доступності відповідної інформації для можливих інвесторів;

- забезпечення реальної конкурентоспроможності, недопущення приватизації об'єктів заздалегідь визначеними покупцями (в тому числі заборона проведення приватизаційних конкурсів, в яких приймає участь лише один учасник).

Хоча приватизаційний процес в Україні як масштабний соціально-економічний проект трансформації державної власності знаходиться на завершальному етапі, проте підвищення його ефективності все ще має надзвичайно велике значення як для економічного, так і для соціального розвитку країни.

Список літератури

1. Завершальний етап приватизації в Україні/ О.Й.Пасхавер, Л.Т.Верховодова, Т.Є. Воронкова, Н.В.Терещенко. – К.: Міленіум, 2003. – С. 9 – 10.
2. Мизес Л. Бюрократия. Запланированный хаос. Антикапиталистическая ментальность. - М.: Дело, 1993. - С.50-54.
3. Штігліц І, Джозеф Е. Економіка державного сектора - К.: Основи, 1998. – С. 250-256.
4. Экономические регуляторы воспроизводственного процесса /В.Кононенко, А.В.Марьенко, Л.Н.Шаблестая и др. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 252.
5. Звіт Фонду державного майна України за 2010 р. .- [Електронний ресурс].- доступний з: http://www.spfu.gov.ua/ukr/reports_spfu.php
6. Криза чи держава – хто перешкоджає більше? – [Електронний ресурс].- доступний з: <http://franchising.ua/vlasniy-biznes/576/kriza-derjava-hto-pereshkodjae-bilshe/>
7. Маршалл А.Г. Капитализм инсайдеров: приватизация: успех или неудача? - [Електронний Ресурс] – Доступно з: http://vasilievaa.narod.ru/ptpu/3_3_97.htm

¹ Криза чи держава – хто перешкоджає більше? – [Електронний ресурс].- Доступний з: <http://franchising.ua/vlasniy-biznes/576/kriza-derjava-hto-pereshkodjae-bilshe/>

8. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 р.р. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». Електронний ресурс].- доступний з: <http://www.president.gov.ua/>
9. Doing Business 2011 report.-[Електронний ресурс].- доступний з: <http://doingbusiness.org/rankings>.

А.Кошик, Н.Легинькова, І.Фабрика

Приватизация в Украине: идеология, реализация, проблемы

В статье проанализированы предпосылки, идеологические основы и ход приватизации в Украине. Выявлены основные проблемы, связанные с приватизационным процессом и предложены некоторые меры по их решению.

A.Kochik, N. Leginkova, I.Fabrika

Privatization in Ukraine: ideology, ways of realization and problems

Precondition, ideological foundations and the way privatization is realized in Ukraine are analyzed in the particular article. The main problems concerning the process of privatization are determined and some measures/arrangements as for their solution are offered.

Одержано 29.09.11